

Vallei van schaduw

Kate Mosse bij Boekerij:

Het verloren labirint

De vergeten tombe

De wintergeest

Citadel

De bruidskist en andere verhalen

De nacht van de vogels

Tijden van vuur

Stad van tranen

Schip der zielen

Vallei van schaduw

Kate Mosse

Vallei van schaduw

*1688. De jonge Suzanne Joubert reist naar
Zuid-Afrika in de hoop de waarheid
over haar nicht Louise te vinden.*

Vertaald door Irene Paridaans

ISBN 978-90-492-0501-0

ISBN 978-94-023-2451-8 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *The Map of Bones*

Vertaling: Irene Paridaans

Omslagontwerp: DPS Design & Prepress Studio, Amsterdam

Omslagbeeld: © Shutterstock

Zetwerk: ZetSpiegel, Best

© 2024 Mosse Futures Ltd

© 2024 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Als altijd, voor mijn geliefde Greg, Felix, Martha, Ollie en Finn.

Voor de eerste hugenoten in zuidelijk Afrika,
en voor alle vluchtelingen, in verleden of heden,
die proberen te ontkomen aan oorlog en vervolging,
in de hoop op een veiliger leven.

Zuid-Afrika ≈ 1688 ≈

Tafelbaai

De kolonie

KAAPKOLONIE
Kasteel De Goede Hoop

- VOC-tuinen
- Duivelspiek
- Tafelberg
- Lion's Head

Groot Drakenstein

Simonsberg

Stellenbosch

'Klein Bethlehem'

Cochoqua-kamp

Olifantshoek

'La Justice'

Bergen van Olifantshoek

Hottentots-Holland

Falſe Bay

Kaap de Goede Hoop

Zuidelijke Oceaan

0 2 4 6 8 10 mijl

*Woorden spannen,
Kraken en breken soms, onder de last,
Onder de spanning, slippen, glijden, bezwijken,
Vervallen met onnauwkeurigheid, blijven niet op hun plaats,
Blijven niet stilstaan.*

*'Burnt Norton'
Four Quartets, T.S. Eliot*

INHOUD

PROLOOG
La Rochelle
Mei 1687
17

DEEL ÉÉN
De Kaapkolonie
Augustus 1688-maart 1689
25

DEEL TWEE
Hoge zeeën en Cornwall
April-juli 1689
295

DEEL DRIE
Kaapstad, Stellenbosch en Franschhoek
Januari-maart 1862
305

EPILOOG
Londen
September 1872
415

Notitie van de auteur

Vallei van schaduw is het vierde en laatste deel van een serie romans over de diaspora van de hugenoten (de *Tijden van vuur*-serie), een verhaal dat loopt van het zestiende-eeuwse Frankrijk, via Amsterdam en de Canarische Eilanden, tot Kaap de Goede Hoop in de negentiende eeuw. Elk deel is geïnspireerd op een van de vier elementen vuur, water, lucht en aarde.

De reeks religieuze burgeroorlogen tussen de katholieken en de hugenoten begon op 1 maart 1562 en eindigde, nadat miljoenen mensen waren vervolgd, gedood of verbannen, op 13 april 1598 met de ondertekening van het Edict van Nantes door de voormalig protestantse koning Hendrik IV oftewel Hendrik van Navarra. Op 22 oktober 1685 herriep Hendriks kleinzoon Lodewijk XIV het edict, waarmee hij de uittocht in gang zette van de laatste in Frankrijk overgebleven hugenoten. De eerste vluchtelingen arriveerden al in 1671 op Kaap de Goede Hoop, maar de meerderheid werd tussen juni 1687 en juni 1688 middels achttien zeilschepen vanuit de havens van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden naar Zuid-Afrika gebracht. Het spiegelretourschip *Berg China* – in de Nederlandse annalen kortweg de *China* genoemd – voer op 4 augustus 1688 van Goeree naar de Tafelbaai, onder auspiciën van de Rotterdamse Kamer van Koophandel. De namen van die eerste families – Jourdan, De Villiers, Roux, Joubert, Du Toit, Retief, Malherbe, Meinard, Jacob, Grange – zijn vandaag de dag nog altijd terug te vinden in Zuid-Afrika. De familie Joubert in mijn roman is fictief en niet verwant aan de echte familie Joubert (oorspronkelijk Jaubert) in Zuid-Afrika, afkomstig uit La Motte-d'Aigues in de Provence.

De plaatselijk gouverneur, Simon van der Stel, wees de hugenoten aanvankelijk land toe in het dal van Groot Drakenstein. Omdat de grond daar weinig vruchtbaar was, vroegen de vluchtelingen om akkerland langs de oevers van de Bergrivier in Olifantshoek; het eerste stuk werd in 1692 toegewezen aan Heinrich Müller uit Bazel. Hij noemde het stukje land 'Keerweder': keer terug. Veel wijngaarden in het huidige Franschoek dragen nog altijd de namen die de oorspronkelijke hugenoten eraan gaven: La Motte, La Cotte, Cabrière, La Dauphiné, Bourgogne, La Terra de Luc, Champagne, La Bri en La Provence.

Na jarenlang oorlog voeren namen de Britten in 1806, na de Slag bij Blaauwberg, het gezag over de Kaapkolonie van de Nederlanders over, en in het Verdrag van Londen van 1814 werd Kaapstad definitief toegewezen aan de Britten. In 1713 veranderde de naam Olifantshoek in *le coin Français*, het Franse hoekje (en korte tijd Roubaixdorp), en later in de Nederlandse versie daarvan: Franschoek. De naam Kaapstad werd in 1733 voor het eerst gebruikt. Omwille van het verhaal heb ik mij enkele vrijheden gepermitteerd in mijn beschrijvingen, de topografie en de geschiedenis van Kaapstad, Stellenbosch, Groot Drakenstein, Franschoek en Jan Joubertsgat.

Wat woordkeuze betreft heb ik gezocht naar een balans tussen historische juistheid en modern taalgebruik. Ik heb zowel de termen 'tot slaaf gemaakten' als 'slaven' gebruikt, deze laatste term alleen waar het gezien de context onvermijdelijk was. Hottentots-Holland is nog altijd een plaatsnaam in de Republiek Zuid-Afrika. De oorspronkelijke bewoners van de Kaap hebben zich gedurende de zeventiende eeuw in verschillende groeperingen verenigd, en historici en andere wetenschappers zijn het niet eens over de correcte benaming van die groeperingen. Ik heb me gericht op de Khoi, en heb de namen Khoi en San gebruikt in plaats van Khoikhoi of Bosjesmannen. Bij verwijzingen naar de taal gebruik ik ook de term Khoi en niet Khoe (of Nama). Ook is er discussie over de vraag of men dient te spreken over een 'leider', een 'stamhoofd' of een 'chief'. Omdat het hier gaat om historische fictie heb ik zowel de term 'stamhoofd' als 'chief' gebruikt, omdat ze beter passen bij de tijd waarin deze roman speelt.

De invloed van de hugenoten is uitzonderlijk te noemen, over de hele wereld werden ze beschouwd als bekwame immigranten, zo ook een tak

van ‘mijn’ familie. Elk land dat hen als vluchtelingen opnam floreerde, ondanks hun relatief kleine aantal. De Engelse term *refugee* is afgeleid van het Franse *refugié*, een woord dat verwijst naar de hugenoten. Lezers die meer willen weten over hun geschiedenis verwijs ik naar *The Huguenots of South Africa 1688-1988* van Pieter Coertzen en *Huguenots at the Cape* van Philippa van Aardt en Elaine Ridge, beide uitgebracht bij de Huguenot Society of South Africa.

Centraal in dit verhaal staat de rol van de VOC, de Verenigde Oost-Indische Compagnie, opgericht in 1602, die eenentwintig jaar lang een monopolie had op handeldrijven met het Verre Oosten. De VOC stichtte zelf geen kolonies, maar richtte bevoorradingsstations in voor VOC-schepen die op weg waren naar Batavia (Jakarta), China en Japan. De enige uitzondering op deze modus operandi vormde Kaap de Goede Hoop, een kolonie die werd gebouwd door tot slaaf gemaakten die uit andere delen van Afrika, Madagaskar, India en Indonesië naar de Kaap werden gebracht.

Het hart van *Vallei van schaduw* is het geloof in de kracht van woorden; pas wanneer de verhalen en getuigenissen van vrouwen in de historische annalen bij die van mannen worden gevoegd, is de geschiedschrijving compleet.

Er is geen Joubert Familiearchief en Leeszaal in Londen, en er heeft ook nooit een schip bestaan dat De Gouw heette. De wijngaard La Justice in Olifantshoek, eigendom van de fictieve familie Barenton, bestaat niet en heeft nooit bestaan, hetzelfde geldt voor Klein Bethlehem. Alle personages in *Vallei van schaduw* zijn, tenzij anders aangegeven, verzonden; wel zijn ze geïnspireerd op mensen die in die tijd geleefd hadden kunnen hebben: gewone vrouwen en mannen, die vochten om te overleven en tot bloei te komen in tijden van religieuze oorlogen en ballingschap.

Toen, net als nu.

Kate Mosse
Chichester
April 2024

Belangrijkste personages

In de Kaapkolonie (zeventiende eeuw)

Suzanne Joubert

Florence Amiel (geboren Reydon-Joubert), Suzannes grootmoeder en
Louise Reydon-Jouberts nicht

Driek Holsteen, zeeman

Lars Eltorp, huurling

Adriaan van Dijk, voc-beambte

Marie Lombard, vluchteling

Pieter Odendaal, landdrost

Anke Odendaal, zijn zus

Tia Neman (Kroket), Khoi-bediende

Harrie Neman (Khemý), Khoi-tolk

Kmame, zoon van Cochoqua-chief

Shansi, een vrouwelijke ouderling

Fala, een vroedvrouw

Khasso, een Khoi-gids

Théodore Barenton, kolonist

In Stellenbosch en Franschoek (negentiende eeuw)

Isabelle Joubert Lepard, schrijfster

Mrs Müller, hospita

John Turner, gids

Hans van Aarnhem, boer

Griet van Aarnhem, zijn vrouw

Piet en Jan van Aarnhem, hun zonen

Andries Barenton, kolonist
Xavier Barenton, kolonist
Maya Barenton, vrouw van Xavier
Magdalena Barenton, dochter van Xavier en Maya

Historische personages

Pierre Jaubert (in voc-annalen opgenomen als Joubert), vluchteling
Isabeau Jaubert, zijn vrouw
Pierre Grange, vluchteling
Jean en Louise Meinard, vluchtelingen
Jean Prieur du Plessis, barbier/chirurgijn
Judith Verbeek, wees (haar relatie met Adriaan van Dijk is fictief)
Catharina Janse van der Zee, wees
Petronella van Capelle, wees
Wilhelmina de Wit, wees
Simon van der Stel, gouverneur van de Kaapkolonie (1679-1699)
Johannes van Andel, Nederlandse pastor van de Kaapkolonie
(1688-1689)
Johannes Neethling, Nederlandse pastor in Stellenbosch (1858-1904)
Alexander Macmillan, medeoprichter van Macmillan & Company
(1818-1896)
Lily Watson, romanschrijver (1849-1932)
Samuel Watson, advocaat (1839-1921)

PROLOOG

La Rochelle
Mei 1687

Rue des Gentilshommes
18 mei 1687

Suzanne kon ze tekeer horen gaan in het huis. Het leken meer beesten dan mensen, behalve dan dat beesten niet moedwillig dingen sloopten. Deze kerels, dragonders werden ze genoemd, waren onbehouwen en gewelddadige bullebakken: katholieke soldaten, ingekwartierd bij protestantse huishoudens met een vrijbrief te intimideren, vernederen, misbruiken en beroven. Hugenoten werden in hun eigen land niet langer beschouwd als burgers.

Doden of gedood worden.

Bij de zoveelste luide klap beneden verstijfde ze. Versplinterd hout, metaal dat op de tegelvloer van de hal kletterde, de valse klanken van een klok. Ze balde haar vuisten; deze wetteloze soldaten hadden vast de lantaarnklok van de muur getrokken, gewoon voor de lol.

Nooit eerder was Suzanne zó boos en zó bang geweest als deze week. Een paar keer per dag doorzochten de dragonders de huizen aan de Rue des Gentilshommes, zogenaamd op zoek naar 'kwaadwillenden', zoals ze ze noemden. Vijf dagen geleden hadden de soldaten hun intrek in hun huis genomen en sindsdien gedroegen ze zich alsof het huis een slagveld was: met hun zwaarden sloegen ze portretten van de muur, ze gooiden de Venetiaanse wijnglazen die al generaties in de familie waren

kapot, en deden hun behoefte in de achtertuin zodat het overal begon te stinken. En ze dronken en dronken en dronken maar. Florence, haar grootmoeder, had de bedienden al naar huis gestuurd om hen niet in gevaar te brengen, dus nu waren ze nog maar met hun tweeën. Gisteren, toen Florence het eten op tafel wilde zetten, liet een van de soldaten haar struikelen en viel ze languit op de vloer.

‘Welke man vindt het nou grappig om een oude vrouw te vernederen?’ had Suzanne op scherpe toon gevraagd. De soldaat had alleen maar gelachen en haar een klap in haar gezicht gegeven omdat ze zo brutaal was geweest. Wie maakte hem wat?

Florence had zich niet bezeerd, maar ze was erg geschrokken en had de rest van de dag in haar kamer doorgebracht. Suzanne had zichzelf altijd als een beschaafd mens beschouwd, maar nu was ze bereid al die soldaten om het leven te brengen, ware het niet dat ze daarmee haar grootmoeder alleen en onbeschermd zou achterlaten.

Ze controleerde nog even of de deur van Florence’ slaapkamer op slot zat, zodat ze zeker wist dat haar grootmoeder veilig was. De nachten waren het ergst, dan lag ze in bed te luisteren naar de steeds luider wordende stemmen beneden, het praten ging over in schreeuwen en ruziemaken, tot er een ongemakkelijke stilte viel als de soldaten stomdronken in slaap waren gevallen. Als kind had ze in diezelfde kamer liggen luisteren naar dronkenlappen die uit de havenkroegen werden gesmeten. Onaangename geluiden, agressieve stemmen, maar zij was veilig geweest. Nu bevond de dreiging zich in haar eigen huis.

Opeens klonk er van beneden een triomfantelijke schreeuw. ‘Hé, moet je dít zien!’

Ze hoorde een geluid dat ze al vreesde: het schrapen van de poten van de walnotenhouten tafel in de hal, die werd weggeschoven van de lambrisering. Haar hart sloeg een slag over. Na de eerste keer dat de dragonders het huis hadden doorzocht had ze die tafel daar neergezet, in de hoop het deurtje naar de wijnkelder te verbergen. Ze had gehoopt dat de dragonders, als ze de hele voorraadkamer leeg hadden gegeten en gedronken, verder zouden trekken naar een ander huis om te terroriseren. Wanhopig knielde ze op haar *prie-dieu* en prevelde keer op keer dezelfde woorden.

Post tenebras lux. Achter het duister schijnt het licht. Misschien zou God vanavond haar gebed verhoren?

Na een poosje ging ze op haar bed zitten. Beneden nam de herrie van het bacchanaal nog verder toe. Dit keer duurde het zo lang dat ze uiteindelijk wegzakte in een rusteloze slaap. Toen ze even later wakker schrok, zag ze dat haar kaars helemaal was opgebrand. De klokken van de Grosse Horloge sloegen drie uur. Het was stil in huis, geen geschreeuw, geen gezang.

Meteen stond ze naast haar bed. Op haar tenen liep ze naar de deur, draaide de sleutel om in het slot en opende de deur op een kiertje.

Stilte. Zouden ze nog een nacht in het huis blijven slapen? Voor de deur van haar grootmoeders slaapkamer stond het onaangeroerde dienblad dat ze voor haar had neergezet. De rillingen liepen over haar rug. Als Florence lekker lag te slapen wilde ze haar niet wakker maken, maar stel dat ze toch zwaarder gewond was geraakt dan ze hadden beseft? Stel dat ze in bed lag en hulp nodig had?

Even aarzelde ze, maar toen liep ze toch de overloop op. Zo snel ze kon sloop ze op haar kousenvoeten naar de slaapkamer van haar grootmoeder. Onwillekeurig keek ze even naar beneden, maar meteen verwenste ze zichzelf. De hal zag eruit alsof er een leger doorheen was getrokken: overal lagen glasscherven, de laatste druppels wijn drupten uit een omgevallen wijnfles en vormden een bloedrode plas op de tegelvloer. Een van de soldaten lag languit in de leunstoel, zijn uniformjasje zat vol vlekken, een ander hing over de tafel met zijn hoofd op zijn armen, en de derde zat onderaan de trap in een plasje braaksel.

Vol afgrijzen keerde Suzanne zich af en klopte op Florence' deur.

'Gran'mère? Ça va?'

Er kwam geen antwoord, maar toen ze haar oor tegen de deur drukte hoorde ze een zacht gesnurk. Opgelucht draaide ze zich om. Op dat moment stokte haar adem. Bovenaan de trap, tussen de kamer van Florence en die van haarzelf, stond de vierde soldaat. Ze had domweg aangenomen dat hij in de tuin zou zijn.

Hun blikken ontmoetten elkaar: de jager en zijn prooi.

Suzanne probeerde langs hem te rennen, maar de man was sneller. Hij sloeg zijn armen om haar middel en trok haar naar zich toe. Ze sloeg hem met haar vuisten en probeerde zich los te wringen.

‘Toe nou, ik wil alleen maar een kusje.’

Suzanne deinsde achteruit en gaf hem een trap, waardoor hij even zijn evenwicht dreigde te verliezen. Ze greep haar kans, wurmde zich los en rende naar haar kamer.

Lachend greep de soldaat een plooi van haar rok en trok haar weer naar zich toe. ‘Een kusje kan toch geen kwaad?’ zei hij hijgend. Suzanne beseftte dat haar verzet hem nog verder opwond.

‘Laat me los,’ fluisterde ze, bang om haar grootmoeder wakker te maken. Of, erger nog, zijn bewusteloze maten.

Opeens herinnerde ze zich iets wat ze als klein meisje had gezien in de haven. Een van de lichtekooien die naar de haven gingen als er een schip was aangemeerd, werd mishandeld door een klant. Woedend en met een rood aangelopen hoofd hief ze plotseling haar knie op en plantte hem tussen de benen van de man. Schreeuwend was de man in elkaar gezakt. Suzanne had het destijds niet begrepen, het enige wat ze begreep was dat de vrouw de man had verslagen.

De soldaat kuste haar nu in haar hals en zijn handen frunnikten aan de haken en ogen van haar lijfje. Met al haar kracht stootte Suzanne haar knie omhoog. Het was niet genoeg. De man hapte naar adem, maar hield haar nog steviger vast.

‘Een wild katje, hè?’ siste hij.

In een laatste poging zichzelf te bevrijden zette Suzanne haar nagels in zijn gezicht. Het bloed liep over zijn wangen. Hij verstijfde, opeens werden zijn ogen duister. Voordat ze de kans kreeg weg te duiken haalde hij uit en stompte haar vol in het gezicht.

De pijn schoot door haar hele hoofd, en Suzanne verloor haar evenwicht. Daarop volgde een tweede pijnexplosie toen ze met haar hoofd tegen de balustrade sloeg.

Ze kon niet meer dan een paar seconden bewusteloos zijn geweest, maar toen ze weer bijkwam lag ze op de grond en zat de man boven op haar. Haar hemdje was opengescheurd en haar rokken waren omhooggeschoven tot haar middel. Ze raakte in paniek; ze kreeg geen lucht en kon zich niet meer bewegen. Vergeefs probeerde ze de man van zich af te duwen, maar hij leek zich amper bewust te zijn van haar aanwezigheid. Hij had zijn ogen gesloten en het leek wel of hij in de greep was van een hevige opwinding.

Suzanne gaf haar strijd op en wenste alleen nog maar dat het voorbij was. Ze hoopte vurig dat haar grootmoeder in haar kamer zou blijven, zodat ze geen getuige hoefde te zijn van wat er stond te gebeuren. Ze voelde een laatste, hevige pijn tussen haar benen, toen bezweek de soldaat en viel hij boven op haar. Haar ribben kraakten, het leek wel of haar hele lijf in elkaar werd gedrukt. Haar wangen waren nat; ze dacht dat het bloed was uit de wond in haar slaap, maar toen ze haar tong uitstak proefde ze tranen. Opeens rolde de man van haar af. Suzanne haalde diep adem en draaide op haar zij. De man stond op, knoopte zijn broek dicht en trok zijn uniformjasje weer aan. Suzanne durfde zich niet te bewegen uit angst dat hij haar opnieuw zou aanvallen.

Er viel iets kouds op haar wang. Toen ze opzijkende zag ze een zilveren munt op de vloer naast haar liggen.

‘Voor de moeite.’

Verbeelde ze zich het, of klonk er schaamte door in zijn stem? De man draaide zich om en stommelde de trap af.

Suzanne verroerde zich niet. Ze was compleet verbijsterd. Gevoelloos, alsof deze verschrikking iemand anders was overkomen en niet haar. Meteen gingen haar gedachten weer uit naar haar grootmoeder. Florence mocht haar hier niet zo aantreffen als ze wakker werd; ze was al oud, en ook al had ze heel wat doorstaan in haar leven, daar hoefde niet nog een verschrikking bij.

Ze stond op. Met tollend hoofd strompelde ze naar haar slaapkamer, trok haar gescheurde kleren uit, rolde ze in elkaar en schoof ze onder het bed. Toen haalde ze een andere jurk uit de kast, trok hem snel aan en reeg haar laarsjes dicht. Ze friste zich op, veegde het bloed van haar slaap, waste haar handen en borstelde haar haar zodat het zoals altijd aan weerskanten van haar gezicht naar beneden viel.

Deze man mocht haar niets meer aandoen, hij mocht deze strijd niet winnen. Tegelijkertijd besepte ze heel goed dat dit nog een keer zou kunnen gebeuren. Opeens vloog de angst haar naar de keel. Ze deed haar ogen dicht en zei tegen zichzelf dat ze sterk moest zijn. Ze ademde een paar keer diep in en uit, herpakte zich, liep naar de kamer van haar grootmoeder en klopte aan. Dit keer was ze vastberaden.

‘Gran’mère,’ fluisterde ze zo hard als ze durfde. ‘Doe eens open, ik moet met u praten.’

Nog rozig van de slaap deed Florence de deur open.

‘Wat is er gebeurd?’ vroeg ze na één blik op Suzannes gezicht.

‘Een van...’

Onmiddellijk begreep Florence wat er was voorgevallen. De onnatuurlijk stijve lichaamshouding van haar kleindochter, haar bleke gezicht en de moeite die het haar kostte om haar emoties te onderdrukken zeiden genoeg.

‘Heeft hij je pijn gedaan?’

‘Ik heb nog geprobeerd hem weg te duwen, maar ik... ik had nooit die deur open moeten doen.’

Florence legde haar hand op de arm van haar kleindochter. ‘Hou op! Het is niet jouw schuld, dat mag je nooit denken. Dat is wat slechte mannen tegen vrouwen zeggen om hen verantwoordelijk te maken voor hun eigen verderfelijke daden. Het is niet jouw schuld, Suzanne, hoor je me?’

Suzanne knikte verdwaasd. Florence’ hart liep over van medelijden met haar kleindochter. Koortsachtig begon ze instructies te geven. ‘Ga naar je kamer. Trek warme kleren aan met veel zakken, en verberg zoveel mogelijk kleine waardevolle spullen onder je mantel. Neem het juwelenkistje van je moeder mee, maar verder niet te veel.’

‘Laten we ons nu verjagen uit ons eigen huis?’

Florence legde haar arm om Suzannes schouders. ‘Dit is ons huis niet meer. Ons leven staat op het spel. Vlug, schiet op.’

Toen Suzanne naar haar kamer was gegaan, keek Florence rond in de kamer die zestig jaar lang haar veilige haven was geweest. Ze was hier met haar eigen vader ingetrokken, in het huis van haar nicht Louise, en ze was gelukkig geweest in La Rochelle. Ze verzamelde wat dierbare snuisterijen waar ze geen afstand van kon doen, erfstukken van haar familie, en trok haar eenvoudigste mantel aan over de kleren waarin ze had geslapen. Haar oude vingers worstelden met de veters van haar laarsjes, maar tegelijkertijd voelde ze een nieuwe levenskracht opborrelen. Het was onverdraaglijk hier gevangen te zitten zonder iets te kunnen doen uit angst voor de veiligheid van Suzanne. Ze ging nog liever dood dan nog langer zo te moeten leven.

Zachtjes slopen de vrouwen, de een nog geen twintig en de ander in de nadagen van haar leven, de trap af. Ze keerden het prachtige heren-

huis dat uitkeek over de Rue des Gentilshommes de rug toe, glipten een steegje in en lieten hun leven en hun herinneringen achter zich. Toen ze soldatenlaarzen op de keien hoorden, pakte Florence Suzannes hand en trok haar een donker hoekje in. Toen de kust weer veilig was liepen ze weer haastig verder.

‘Wat gaan we doen?’ fluisterde Suzanne. ‘De stadspoorten zitten ’s nachts dicht en overal lopen patrouilles.’

Florence legde haar vinger tegen haar lippen. La Rochelle was gehuld in een dikke zeemist die alles in een vreemd, buitenaards licht zette. Toen ze de Grosse Horloge passeerden, de toren die de stad scheidde van de haven, sloeg het vier uur. Het zou niet lang meer duren voordat de vissers en de stalknechten aan de dag begonnen.

‘Waar gaan we heen? We mogen helemaal niet weg!’

Tevreden stelde Florence vast dat er weer wat van de oude veerkracht in de stem van haar kleindochter was teruggekeerd.

‘Volg me maar.’

Ze lieten de twee grote torens die de toegang naar de haven van La Rochelle vormden achter zich, en zetten koers naar de Lantaarntoren, waar de gevangenen zaten. Men zei dat velen van hen hun initialen in de muur krasten om vast te leggen dat ze daar gevangen hadden gezeten.

Ze boften. In de huizen die uitkeken op de kade brandde geen licht, en ook op de kade zelf was niemand te zien. Florence gebarde naar Suzanne dat ze even moest wachten en liep naar een van de vissersboten die aan de kade lagen aangemeerd.

‘Monsieur?’ Florence aarzelde even, maar toen zei ze iets luider: ‘Monsieur, *c’est moi*. Florence Amiel, de dochter van Jean-Jacques Joubert.’

Nu klonk er gerommel vanonder de visnetten en even later verscheen het hoofd van een man. Op gedempte toon voerde Florence een gesprek met hem, doorspekt met smeebeden en wanhopige gebaren. Ten slotte drukte ze hem een paar muntstukken in de hand en leidde Suzanne naar het bootje.

‘Kom, *ma petite*, hier houden we ons een poosje schuil. Het wordt nu snel licht. Zodra het veilig is zal de kapitein ons naar Île de Ré brengen.’

Suzanne begreep er niet veel van. ‘Waarom zou die man dat doen?’

‘Omdat mijn vader hem ooit heeft geholpen,’ antwoordde Florence

op fluistertoon. ‘Ga hier maar liggen. Probeer wat uit te rusten. Het komt allemaal weer goed.’

Maar toen Florence naast Suzanne in het bootje ging liggen en de geur van vis en zeewater in haar neus doordrong, wist ze dat ze een enorm risico liepen. Hugenoten die Frankrijk probeerden te ontvluchten werden meestal geëxecuteerd; soms werden de mannen tot slaaf gemaakt en op de galeien ingezet en de vrouwen voor de rest van hun leven in een klooster opgesloten. Ze probeerde erop te vertrouwen dat de visser een eerzaam man was die wist dat hij bij de familie in het krijt stond en hen niet zou verraden.

Toch verscheen er een glimlach om haar lippen. De Joubert-vrouwen waren uit het goede hout gesneden. Als ze veilig op Île de Ré zouden aankomen konden ze daar proberen aan boord te komen van een Nederlands schip dat noordwaarts voer.

In het donker voelde ze Suzanne naar haar hand zoeken. *Post tenebras lux*, fluisterde ze. Achter het duister schijnt het licht.